

Кочубей Л. О.

ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ТЕХНОЛОГІЇ ЗАПОБІГАННЯ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕБІГУ

«Той, хто вміє впоратися з конфліктами шляхом їх визнання і розв'язання, той бере під свій контроль ритм історії; той хто втрачає таку можливість, — отримує цей ритм собі у супротивники»

(Р. Дарендорф)

Management of political conflicts especially while the election campaign makes an important difference in the political and international stable of Ukraine. The full knowledge about all special sides of conflict situation and ways of its escalation definite attempts of using world experience in conflict regulation will improve the dialogue between government and society in our country and all the political institutions will increase the political institutions will increase the effectiveness of administration process. The way of proper use of the PR-technology in election campaign and different manipulation methods are also covered in the article.

Вивчення конфліктів є одним із головних завдань політології, оскільки сучасний етап розглядається як період загострення (із тенденцією до наростання) конфліктів, а управління ними — як одна з найважливіших умов підтримки соціально-політичної стабільності всередині країни та на міжнародній арені. Українське суспільство потребує нагальних засобів, які б запобігали надмірному загостренню суперечностей та гарантували б надійний та ефективний контроль за врегулюванням конфліктних ситуацій.

Зміст політичного життя держави та суспільства складає особливу форму реалізації політичних інтересів (класів, соціальних груп, партій, національної та регіональної спільноти). Політичне життя суспільства виявляється у владних стосунках, спрямованих на захист, закріплення та розвиток досягнутих завоювань, створення передумов для поліпшення становища певних політичних сил, досягнення балансу між ними.

Ситуація, що склалася в українському політикумі, дає змогу стверджувати, що протистояння різних політичних сил виглядає як війна між двома принципово протилежними світами. Обидві

сторони — учасники конфлікту не тільки не хочуть чути і розуміти один одного, але вже й не можуть це зробити. Така картина перебігу політичної боротьби та вирішення конфліктів нагадує, за влучним висловлюванням В. Литвина, протистояння двох гладіаторів, які ще до виходу на арену знають, що «переможець буде лише один»¹.

Отже, під політичним конфліктом розуміємо «зіткнення (протистояння) двох чи більше суб'єктів політики, причинами якого є несумісні політичні інтереси та цілі — влада та владні повноваження»². Таким чином, особливостями внутрішньополітичного конфлікту є боротьба тієї чи іншої верстви суспільства за політичний інтерес та за політичне володарювання, яка за своїми формами досить різноманітна — від парламентської боротьби до громадянських воєн.

Конфлікти виникають там, де зіштовхуються різні бажання, альтернативи і де прийняття рішень стає проблематичним. Чим більше можливих варіантів рішень, тим глибше може бути конфлікт. Особливого загострення політичні конфлікти набувають під час виборів.

Ефективність організації будь-якої виборчої кампанії неможлива без врахування тих прихованих чинників, які багато в чому визначають її перебіг. З точки зору аналітики будь-яка політична подія є проявом зіткнення певних інтересів. Тому доцільно розглядати вибори саме під таким кутом зору.

На думку одного з провідних російських фахівців з політичних PR, початок конфлікту можна порівняти із зародженням підземних коливань. Для політика важливим є відчутти та утилізувати ці «коливання». Саме вони і є реальним джерелом енергії виборчого процесу³. Ті ж чи інші соціальні конфлікти зазвичай виникають задовго до виборів і не мають до них прямого стосунку, але на момент виборів цілеспрямовано посилюються та загострюються. З іншого боку — в результаті виборів частіше за все відбувається не ескалація конфлікту, а навпаки, «викид» соціальної енергетики. Регулярність виборчого циклу (раз на чотири-п'ять років, а останнім часом в Україні майже щороку) забезпечує ритмічну пульсацію соціального життя, його постійне оновлення та вивільнення від накопичених проблем.

По суті, без виборів енергія соціальних протиріч або майже зникає, внаслідок чого суспільство втрачає життєздатність і перебуває у стагнації, або ж накопичує і підриває всю соціальну систему.

Саме вибори є тим механізмом, що дає змогу управляти соціальною енергетикою, і виборча кампанія лише окреслює ці глибинні конфлікти. Окрім того, поширеною є точка зору, що вибори, які відбуваються на тлі конфліктів, передчасні і можуть, перш за все, сприяти розширенню конфліктів, аніж їхньому розв'язанню. Проте, подекуди такі вибори вирівнюють окремі конфліктні питання і зводять їх до локальних, контрольованих інцидентів.

Кожен конфлікт по-своєму унікальний, неповторний за причинами виникнення, формами взаємодії, завершення та наслідками. Політичною практикою вироблені шляхи стабілізації системи, які сприяють запобіганню внутрішньополітичним конфліктам: соціальне маневрування, політичне маневрування (декларація цілей, які відповідають інтересам переважної більшості населення країни; зміна політичного лідера), політичне маніпулювання (цілеспрямований вплив на громадську думку переважно через канали масових комунікацій), інтеграція контроліти, послаблення «системної опозиції», силовий тиск⁴.

Серед основних методів запобігання ж конфліктам під час виборчого процесу можна виокремити три напрями: робота інститутів, інформаційні ресурси та моніторинг.

Робота інститутів — це робота виборчих комісій, сил безпеки, судів, політичних партій.

Особливу увагу необхідно звернути на систему контролю, яка регулює виборчий процес, зокрема, юридичні норми, що передбачають санкції у разі їхнього порушення. У першу чергу, законодавчі акти визначають умови та порядок самої процедури виборів; міжособистісні конфлікти (загроза здоров'ю та життю людей); перешкоди до вільного волевиявлення громадян; міжгрупові конфлікти (розпалювання міжнаціональної ворожнечі); територіальні конфлікти (сепаратистські настрої) тощо. З іншого боку — норми, що регулюють виборчий процес, містять достатньо великий діапазон свободи.

Мас-медіа відіграють суттєву роль у зростанні політичної культури громадян, запобіганні конфліктів. Учасники виборчих змагань за умов зростання інформаційних навантажень на пересічних виборців розпочали активніше вдаватися до символізації своїх агітаційних звернень, водночас зважаючи на вплив політичних стереотипів на електоральну поведінку. Політичні партії та блоки тепер мають глибше проникати в суть сучасних інформаційних технологій, які передбачають поєднання традиційних та новітніх

форм і методів проведення агітаційно-комунікаційних кампаній. Ті політичні партії та блоки, які зуміють це зробити цивілізовано, матимуть додаткові шанси на перемогу.

З метою моніторингу та координації дій можуть бути створені спеціальні операційні центри, де об'єднуються військові, громадянські комунікації та комунікації органів внутрішніх справ.

Окрім того, при розгляді даної проблеми не варто забувати ще про одну важливу складову — відповідність виборчих кампаній етичним та моральним нормам. Важливим для виборчого процесу в Україні є розробка та впровадження прозорих PR-технологій, на противагу широкому використанню «чорних» або «брудних». Фактично український замовник частіше за все виявляється споживачем використання вже апробованих технологій. В Україні є певний політтехнологічний ресурс, однак не всі українські політики прагнуть його використовувати і розвивати. У цілому ж для вдосконалення PR-технологій в Україні необхідно, щоб відбулися якісні зміни перш за все у свідомості населення України, а також зміни суспільних норм і пріоритетів.

PR-технології — це комунікативні процедури, які відповідають за актуалізацію установок поведінки та ідеологічних переваг за допомогою інформаційного впливу, який цілеспрямовано використовується політичними акторами у період виборчої кампанії. Як наслідок ті, хто виборюють владу, змушені вдосконалювати свої засоби конкуренції за голоси виборців, використовуючи виборчі технології. Політична боротьба, по суті, проходить між тими, хто хоче до влади увійти, і тими, хто не хоче з неї піти.

На ефективність взаємодії влади і громадськості під час виборів впливають професійно організовані зв'язки з громадськістю, зокрема — діалог з громадськістю. Оптимальною є конструкція управління складними комунікативними процесами, яка передбачає обов'язковість зворотнього зв'язку, досить високий ступінь діалогічності при організації заходів, використання елементів дискусії та полеміки, абсолютну залежність від нього ефективних PR-кампаній. Метою діяльності відповідно до даної моделі є досягнення взаєморозуміння та двосторонньої комунікації, що призводить до збалансованих та гармонійних результатів. У межах цієї моделі передбачається використання структурних досліджень, які мають у своїй основі вивчення громадського сприйняття політичних акторів, а також визначення того, які наслідки для суспільства може мати їхня діяльність.

У цьому контексті становлення громадянського суспільства значною мірою залежить від здатності засобів масової комунікації забезпечити суспільний діалог та бути інструментом демократичної політичної комунікації.

І основа для цього є. Вона закладена у законах України про інформаційну діяльність: «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» тощо. Нині важливим моментом, який може впливати на помітне поліпшення діалогу влади і суспільства, вибудовування ефективної комунікації, є підготовка проекту закону «Про опозицію в Україні».

Результативність і повноцінність компромісу залежить від того, чи веде він до консенсусу як способу ухвалення політичних рішень і широкої громадської злагоди. Для вітчизняних політиків важливим завданням має стати, з одного боку, ініціатива з пошуку та досягнення суспільного консенсусу в Україні, яку роздирають суперечності, на підставі вироблення якихось спільних цінностей. З іншого боку — досягнення так званого процедурного консенсусу, який не лише визначив би правила гри між гілками влади, а й передбачав би головне — правила розв'язання конфліктів⁵.

Метод керованого конфлікту має завуальовану назву — організаційно-діяльнісна гра (ОДГ), розроблений в колишньому Радянському Союзі, і був призначений для інтенсивної форми рішення міждисциплінарних комплексних проблем. Унікальність та ефективність методу полягає у зануренні людей у кризу, змодельовану на основі суперечностей, виявлених під час попереднього тестування людей, з якої, завдяки людській волі та величезному бажанню взяти гору над ситуацією, людина або група виходили з новими знаннями і досвідом. Метод проведення ОДГ не передається через текст і навіть через відеозапис. Учасник ОДГ сам створює для себе необхідні знання в процесі гри і переживає власні болісні пошуки, напругу і відкриття. Після закінчення гри учасник несе із собою в життя нові відкриття і нові можливості. Відомо, що можна забути те, що ти почув від інших, але майже неможливо забути те, що отримав ти сам безпосередньо, долаючи перешкоди. Ігри проводилися у науково-дослідних і проектних

інститутах, навчальних закладах, міських органах управління, промислових підприємствах. Найважливіше у цьому методі — мистецтво створення кризи, яка змушує людину опинитися на новому рівні особистої поведінки. Дану технологію досить успішно використовували СДПУ(о), БЮТ та блок Литвина⁶.

Для характеристики поведінки суб'єкта діяльності у конфліктній ситуації існує двомірна модель регулювання конфлікту, що має дві основні стратегії поведінки: кооперація та наполегливість. Кооперація — це орієнтація на інтереси і потреби партнерів, стратегія узгоджень, пошуку спільних інтересів. Наполегливість, настирливість передбачає реалізацію власних інтересів, досягнення особистих цілей, жорсткий підхід (учасники-супротивники; мета-перемога або поразка)⁷.

Технологія заміщення агресії страхом подібна до технології перейменування ситуації, що відома в НЛП як «рефреймінг»⁸ і суть якої полягає в тому, що зі зміною контексту зміст події змінюється. Оскільки емоційна реакція на ситуацію, як правило, дещо випереджає її раціональне осмислення, то нав'язування контексту, що суперечить власній реакції виборців, вимагає застосування додаткових технологічних засобів (мається на увазі побічне переконання), в результаті чого власна позиція на політичні релії змінюються.

Важливо напрацювати досвід укладення різноманітних компромісних документів між різноманітними політичними силами. Згадаймо досвід Іспанії, де так звані пакти Монклоа, що їх підписали основні політичні сили як узгоджену програму дій з виведення країни із соціально-економічної та політичної кризи, відвернули небезпечну конфронтацію у суспільстві. Основні учасники пактів взяли на себе певні зобов'язання, йшли на поступки й, окрім того, еліта свідомо формувала публічну сферу політики й створювала для цього відповідні механізми. За умов України допоки не вдається сформулювати будь-яку конкретизовану програму дій усіх гілок влади (спроба надання Універсалу національної єдності статусу закону не мала позитивних наслідків).

Також існують технології іншої групи, що спрямовані на ескалацію конфлікту. Чим вищий рівень соціальної напруги, тим вище залучення соціального суб'єкту в кампанію. Для загострення ситуації використовується технологія розширення зони конфлікту, його глобалізації, яка реалізується через надання конфлікту гіперзначущості («це не просто вибори, вирішується доля країни»).

До цього ж типу можна віднести технологію створення супутніх конфліктних зон. Йдеться про акцентування уваги на інших суперечностях між соціальними групами та побудові їх навколо основного протистояння. Як супутні конфліктні зони можуть використовуватися вікові та національні суперечності. Визначення цільових електоральних груп фактично є змалюванням кордонів розширення зони конфлікту, що передбачається. Мета, яка може переслідуватися у даному випадку, — перетворити протистояння на конфлікт «всіх проти всіх».

Маніпулятивні технології використовують такі емоції людини, як невдоволення, страх, заздрість, нетерпимість і т. п. Живильним ґрунтом для таких технологій є нестабільність у країні, розривність соціальних зв'язків, втрата ідейних і моральних орієнтирів, низький рівень політико-електоральної культури громадян тощо.

Технології дискредитації супротивника і цілковитого обдурювання виборців, як правило, нелегітимні. Це такі прийоми і методи ведення виборчої кампанії, які відрізняються підкреслено аморальним характером, спрямованим на повну дискредитацію опонента, та реалізуються за принципом «мета виправдовує засоби».

Насправді технологій подібного ґатунку значно більше. Всі вони використовуються не ізольовано, а в певних поєднаннях або ж чергуються одна з одною. Тому виведення певної аксіоми або константи побудови тієї чи іншої кампанії, реконструкція законності процесів та механізмів управління, що розгортаються в кампаніях, є досить умовними. Виборча кампанія — це завжди межовий процес між дозволеним і недозволеним, контрольованим та стихійним, чим і пояснюється порушення цих меж.

Будучи кризою у соціальних відносинах, конфлікт робить їхній розвиток непередбачуваним, ризикованим, значною мірою хаотичним. Тим самим він заважає трансформації, підготовленій попереднім ходом історії, одних суспільних явищ в інші; нові суспільні форми, що продукуються конфліктом, маючи кризову природу, не є гарантовано оптимальними і прогресивними для конкретних умов. Навіть компроміс, вважають дослідники, як найбільш гуманістичний спосіб вирішення конфлікту найчастіше спричиняє збіднення найкращого варіанта розвитку заради примирення з гіршим варіантом, і почасти лише тому, що останній є більш агресивним⁹.

Проблемою сучасної України є те, що конфлікти проходять за умов незавершеної політичної, національної та моральної самоідентифікації українців, тобто кризи цінностей. Вони недостатньо

інституалізовані і тому можуть призвести до дестабілізації суспільства. Інституалізація конфлікту означає визнання учасниками суперечливих інтересів кожної зі сторін і водночас усвідомлення цілі та предмету конфлікту. Інституалізація політичного конфлікту є однією із головних умов його регулювання та вирішення. Важливим є співвіднесення таких понять, як «законність» та «легітимність»: перше апелює до юридичних норм права; друге — до соціальної (політичної) справедливості¹⁰.

Легітимація конфлікту — це запровадження правових та інших норм, в межах яких конфлікт може регулюватися. Структурування конфлікту передбачає визначення носіїв конфліктних інтересів, їхнього силового потенціалу, балансу інтересів та ієрархії впливу в суспільстві. Редукування конфлікту — це дія щодо послаблення його гостроти, переведення на нижчий рівень протистояння, тобто застосування реальних кроків для вирішення конкретного конфлікту. Окрім того, необхідно в усіх політичних посиленнях до суспільства чітко формулювати загальні пріоритети, політичні цінності та цілі, які б могли консолідувати націю.

Отже, системна політична криза, яка охопила парламент і всі державні інституції в Україні, є сигналом для влади. І річ тут не лише в тому, який буде подальший сценарій політичного розвитку України: нова коаліція, дострокові парламентські вибори чи одночасні дострокові парламентські та президентські вибори. Для стабілізації політичної ситуації в країні необхідне вироблення чітких правил функціонування державної влади, які б виконували всі. Конституційні зміни мають бути легітимними, які б визнало суспільство та всі провідні політичні сили, а головне — які б усі виконували¹¹.

На думку професора Ф. М. Рудича, «під час гострих політичних негараздів найбільш ефективний засіб відтворення контролю над суспільними процесами необхідно шукати у нових, більш дійових формах управління, у зростанні ефективності інститутів влади, а не у жорсткій, часто беззмістовній боротьбі владних структур та витончених політичних інтригах, що зараз спостерігаємо у нашій країні. Глава держави має бути лідером нації»¹².

Саме здатність політиків обирати адекватну лінію поведінки за умов конфлікту є свідченням їхнього потенціалу як лідерів, що є однією з важливих передумов успіху на виборах.

Вивчення політичних конфліктів дає змогу виявити тенденції розвитку електоральної поведінки, ступінь залежності окремих

груп інтересів від нелегітимних PR-технологій. Це дасть змогу визначити політико-правові механізми, які могли б сприяти переважачому використанню у виборчій кампанії політично і суспільно легітимних PR-технологій, виробити рекомендації з удосконалення законодавчої бази українського виборчого процесу, зокрема, Виборчого кодексу України, необхідна розробка національного українського професійного кодексу PR, без якого досить складно оздоровлювати суспільство. Досвід українських виборів говорить про необхідність законодавчої регламентації питань застосування PR-технологій, створення цивілізованих норм і правил виборчої боротьби та незалежних ЗМІ, обмеження використання «брудних» технологій та адмінресурсу.

У цілому ж, культура розв'язання політичних конфліктів в Україні формується, проте динаміка ще замала, що може призвести до непоправних наслідків для суверенітету та соборності нашої держави. Важливим є неприпустимість конфронтаційного шляху розвитку між учасниками політичних баталій.

Діалог як спільна діяльність учасників політичної комунікації є також надзвичайно важливим інструментом становлення громадянського суспільства в Україні, формування інформаційної політики держави та механізмом відвернення конфліктних явищ під час виборчого процесу. Відсутність стійкої традиції формування широкої суспільної злагоди, недотримання рекомендацій європейських структур, які закликають до діалогу, неврахування європейського досвіду компромісів призводить до того, що компроміс розуміється лише як розподіл сфер впливу між основними політичними гравцями в Україні.

¹ Литвин В. Сучасна Україна в дзеркалі суспільно-політичних конфліктів // Урядовий кур'єр. — 2002. — 23 листоп. — С. 6.

² Козырев Г. И. Об особенностях политического конфликта // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12: Полит. науки. — 2007. — № 4. — С. 69.

³ Див. Кошелюк М. Е. Выборы как механизм управления социальным конфликтом // Полит. маркетинг. — 2000. — № 11. — С. 63.

⁴ Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: Учебник для вузов. 3-е изд. — СПб.: Питер, 2007. — С. 356–358.

⁵ Гриневецький С. Про компроміси і консенсус // Дзеркало тижня. — 2007. — № 31(660). — 24 серп. — С. 5.

⁶ Див. Старчевський Ю. Секретні виборчі технології Юлії Тимошенко. Опора на керований конфлікт // Українська правда. — 2007. — 5 листоп. — www.pravda.com.ua

⁷ Дзвінчук Д. Конфлікти та способи їх подолання // Віче. — 1999. — № 5. — С. 12.

⁸ Див. Дилс Р. Изменение убеждений с помощью НЛП. — М., 1997. — С. 185.

⁹ Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. — К.: Світогляд, 2004. — С. 55.

¹ Козырев Г. И. Об особенностях политического конфликта // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12: Полит. науки. — 2007. — № 4. — С. 78–79.

¹¹ Фесенко В. Сигнал для власти // День. — 2008. — № 83. — С. 4.

¹² Рудич Ф. Вожди разные важны... // Київський телеграфЪ. — 2008. — 20–26 июня. — С. 4.